

OSMANLI-İNGİLİZ EKONOMİK İLİŞKİLERİNİN BAŞLANGICININ ARKA PLANI VE 1675 SENESİNE KADARKİ SEYRİ

Tuğrul ARIK*

Özet

Osmanlı İmparatorluğu ile İngiltere Krallığı, coğrafi koşulların da etkisiyle 16. yüzyıl başlarına kadar birbirlerini tanımaya yönelik herhangi bir resmi girişimde bulunmamışlardır. Ancak gerek egemenliklerini tehdit eden gelişmelerin ortaya çıkması gerekse ekonomi ağırlıklı tesis edilecek ilişkilerin her iki taraf için yararlı olabileceği yönündeki hakim kanı, iki ülke arasında resmi olarak kurulacak bağlantının da altyapısını hazırlamıştır. 16. yüzyılın ikinci yarısında iki taraf arasında yapılan görüşmeler neticesinde bu bağlantı tesis edilmiştir. Bu makalede; bu ilişkinin kurulmasının arka planında yatan nedenler, iki ülkenin gereksinimleri çerçevesinde bu ilişkiden beklentileri ve bu beklentilerin 1675 senesine kadar karşılanıp karşılanamadığı hususları ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, İngiliz, Ekonomi, Ticaret.

THE BACKGROUND OF THE BEGINNING OF OTTOMAN-BRITISH ECONOMIC RELATIONSHIPS AND THEIR DEVELOPMENT UP TO 1675

Abstract

Due to geographical as well as other reasons, Ottoman Empire and the United Kingdom did not make any official attempt to get to know each other until the 16th century. However, because of both emergence of certain threats to their sovereignty and the dominant thought that establishing economic based relationships would be beneficial for both parties prepared the ground for establishing official relationships

---

* Dr.

between the two countries. In consequence of the meetings between two parties in the second half of the 16th century, the connection was established. In this article, we deal with the reasons lying in the background of establishing connection between two countries, expectation of the two sides from their relationships, and whether those expectations were met until 1675.

Keywords: Ottoman, British, Economy, Trade.

I. GİRİŞ

Osmanlı İmparatorluğu ile İngiltere Krallığı arasındaki iktisadi ilişkilerin resmi olarak başlangıcı, 1580 yılı olarak kabul edilmektedir. Zira 1580 senesinde, dönemin İngiliz Kraliçesi ve Osmanlı Padişahı yani I. Elizabeth ile III. Murad arasındaki mektuplaşmalar neticesinde, Osmanlı padişahı tarafından İngilizlere 22 maddelik kapitülasyon halinde imtiyazlar tanınmıştır. [1]

Her ne kadar iki ülke arasındaki ekonomik ilişkinin resmi olarak tesis edilmesi bu ahidnamenin verilmesi olarak tezahür etse de bu tarihten evvel de zaten kimi İngilizlerce Osmanlılar ile irtibat sağlanmıştır. Bir İngiliz taciri olarak tanınan Anthony Jenkinson isimli şahıs, 1553 yılında Halep kentinde Osmanlı Padişahı I. Süleyman yani Kanuni Sultan Süleyman ile bir görüşme yapmıştı. Bu görüşmenin neticesinde ise şahsi olarak Osmanlı toprakları üzerinde ticaret yapma imtiyazı elde etmiştir. Ancak bu izin çerçevesinde bu şahıs, ticaret yapmak isterse, Osmanlı toprakları üzerinde ticaret yapma imtiyazına sahip bir devletin himayesinde işlerini yürütmek zorundaydı. Bu şartla geçerli olan bu ticaret yapma imkanından Jenkinson'un faydalandığına, herhangi bir ticari faaliyete giriştiğine dair bir belge günümüze ulaşmamıştır.

Buna benzer olarak 1580 senesine giden süreçte, özellikle Edward Osborne ve William Harborne isimli İngiliz tacirlerce Osmanlı İmparatorluğu nezdinde yapılan girişimler sonucunda adı geçen iki kişiye ve Harborne tarafından temsil edilen Richard Staper isimli bir üçüncü tacire de Osmanlı toprakları üzerinde ticaret yapma izni tanınmıştır. [2]

Bu görüşmelerin ardından iki ülkenin yöneticileri arasında cereyan eden görüşmeler neticesinde İngilizlere verilen imtiyazlar ile İngilizler, Osmanlı nezdinde o vakte kadar hiçbir ülkenin sahip olmadığı bir ayrıcalığa sahip olmuşlardır. Bu ayrıcalık, girişecekleri ticari faaliyetlerde ödemekle yükümlü oldukları gümrük vergisi oranının % 3 olmasıydı. Zira o vakte kadar İngilizlere karşı en çok rekabete girişen Fransızlar da dahil olmak üzere diğer yabancı tüccarların ödemekle yükümlü oldukları gümrük resmi % 5 idi. İngilizlerin -ad valorem tarzı vergilendirme nedeniyle cari değerler cinsinden- rakiplerine nazaran % 40 oranında daha az vergi ödemeleri İngilizlere, ileride de göreceğimiz üzere ticaretlerini geliştirme noktasında büyük fayda sağlamıştır.

1580 yılının Mayıs ayında elde edilen ticari imtiyazların ardından İngiliz hükümeti, kendisini Türkiye toprakları gibi uzak bir ülke ile ticaret yapma noktasında yeterli görmemiştir. Ciddi bir çaba isteyen böylesine önemli bir işin ancak; birçok tüccarın bir araya gelerek or-

tak hareket edebileceği, teşkilat yapısı sağlam bir çatı altında mümkün olabileceğini tasavvur etmişlerdir. Bu amaçla kurulması düşünülen anonim şirkete, İngiliz toprakları ile Osmanlı toprakları arasında ticaret yapmada tekel hakkı tanınmak suretiyle, kurulacak şirketin yani kumpanyanın güvenilirliğinin ve sürekliliğinin sağlanması da amaçlanmıştır. Bu minvalde 12 kişiden oluşan bir tüccarlar birliğine yedi yıl süresince tekel hakkı veren Kraliçe Elizabeth'in de teşvikiyle 11 Eylül 1581 tarihinde Türkiye Kumpanyası ismiyle maruf bir anonim şirket tesis edilmiştir. [3]

Bu süreçte İngilizler, ulaşabildikleri başka bölgeler ile de ticaretlerini geliştirmek niyetiyle adımlar atmakta ve bu amaçla da kumpanyalar tesis etmekteydiler. Bu kumpanyalardan bir diğeri de Venedik toprakları ve sömürgeleri ile ticaret yapma tekel hakkına sahip olan Venedik Kumpanyası idi. Türkiye ve Venedik kumpanyaları, coğrafik olarak birbirine bitişik olarak tasvir edebileceğimiz bir alan üzerinde ticaretlerini yürütmekteydiler. Zaman içerisinde edinilen tecrübeler neticesinde İngiliz yetkililerince, bu iki kumpanyanın tek çatı altında toplanmasında fayda görülmüştür.

Her iki kumpanyaya tanınan tekel haklarının sonuna yaklaşıldığında yapılan görüşmeler sonucunda "The Governer and Company of Merchants of the Levant" isimli –kısaca Levant Kumpanyası- bir anonim şirket, 7 Ocak 1592 tarihinde kurulmuştur. Türkiye ve Venedik toprakları ile ticaret yapma tekel hakkı, çatısı altında 53 tüccarın toplandığı bu şirkete, 12 yıl süreyle verilmiştir. Bu yeni şirketin ticaret sahası içerisinde yer alan belli başlı limanlar olarak İstanbul, İzmir, İskenderun, Kıbrıs, Sakız, Venedik, Venedik sömürgeleri Zanta, Kefalonya, Cezayir ve Kuzey Afrika limanları sayılabilir.

Levant Kumpanyası'nın kuruluşunun ardından iki ülke arasındaki ticaret önemli ölçüde gelişme göstermeye başlamıştır. Ancak bu gelişmenin mahiyetine değinmeden evvel her iki ülkenin böyle bir ticari birlikteliğe ne için gereksinim duyduklarını anlamakta fayda vardır. Çünkü bu gereksinim iki ülke arasındaki ekonomik ilişkinin 1675 yılına kadarki seyrini de doğrudan etkileyecektir. Bu düşünceyle öncelikle İngilizlere tanınan kapitülasyonlara kadar her iki ülkenin, ticarete verdikleri önem çerçevesinde, ticaret yaşamlarına dair bilgi sunulacaktır. Sonrasında ise iki ülke arasındaki ticaretin mahiyetine ve kurulan iktisadi ilişkinin her iki ülke için önemine, ülkelerin ekonomik ve sosyal hayatlarını nasıl etkilediğine dair yorumlarda bulunulacaktır.

II. OSMANLI İMPARATORLUĞU İÇİN TİCARETİN ÖNEMİ

Osmanlı iktisat tarihi alanında yapılan çalışmalar neticesinde Osmanlı ekonomisinin genel ilkelerinin üç başlık altında toplanabileceği hususu, günümüzde birçok Osmanlı iktisat tarihçisi tarafından kabul edilmektedir. İaşe, gelircilik ve gelenekçilik olarak zikredilebilecek bu ilkeler ile Osmanlı ekonomisini açıklamaya girişmek her ne kadar iddialı gözükse de, en azından başlangıç olarak, kabul edilebilir görülmektedir. Nihayetinde bu ilkeleri sahiplenen

tek ülke Osmanlı İmparatorluğu değildi. Söz konusu ilkeler, ele alınan dönem çerçevesinde hemen her devlet için vazgeçilmez ilkeler olarak tarihi kayıtlara yansımıştır. Ancak bu ilkelerin sahiplenilişi; devletlerin amaçları, organizasyon yapıları, coğrafi durumları vesaire gibi birçok etkenin bir araya gelmesiyle farklılık arz edebilmektedir.

İaşe ilkesi özetle; ürünlerin mümkün olduğu kadar bol, kaliteli ve ucuz olarak bulunduğu, mal arzının mümkün olan en yüksek noktada tutulduğu durumu işaret etmektedir. Gelircilik ilkesi, devlet hazinesine ait gelirleri mümkün olduğunca en yüksek seviyeye çıkarmaya çalışmak, ulaştığı seviyenin altına inmesini engelleyici tedbirler almak, gelirlerin arttırılmasının güç olduğu durumlarda ise harcamaları kısımaya dönük uygulamalar ile hazinenin güçlü olmasını temin etmek olarak tanımlanabilir. Sosyal ve iktisadi ilişkiler çerçevesinde yavaş yavaş tezahür eden dengeler ve eğilimleri mümkün olduğunca muhafaza etmeye yönelik eylemler ise gelenekçilik ilkesi çerçevesinde tahlil edilebilir. Bu eylemler bazen, denge ve eğilimlerde değişimler gözüktüğü takdirde bu değişimleri engelleme, değişimleri ortadan kaldırma ve tekrar eski denge noktasına dönme hallerinde de ortaya çıkabilmektedir. [4]

Bu dengenin sağlanmasında ticaret, çok büyük bir öneme sahiptir. İslami temellerine inmeden şunu söyleyebiliriz ki; nüvesi itibariyle bir İslam toplumu olan Osmanlılar, ticarete kimilerince sanıldığından çok daha fazla önem vermekteydiler. Ticarete yaşamlarında; küçümsenen, ayıplanan bir şey olarak değil aksine övülen ve korunan bir faaliyet olarak yer vermekteydiler. Bu anlayış çerçevesinde -kuruluş dönemlerinden itibaren- sosyal hayat içerisinde tüccarlar; köylü, esnaf ve hatta askeri zümrenin bir kısmından dahi daha prestijli bir konuma sahiptiler. [5]

Osmanlılar, ticaretin hem üretim (iaşe ilkesi çerçevesinde) hem de maliye (gelircilik ilkesi çerçevesinde) alanları için ne kadar faydalı olduğunu bildiklerinden ötürü siyasi fetih politikalarını dahi ticaretle yakından alakalı olarak belirlemişlerdir. [6] Bu minvalde, doğudan batıya kadar uzanan İpek yolunu daima güvenilir kılmaya ve denetim altında tutmaya çalışmışlar, tüm ticaret yollarının bakımı ve güvenliği için gayret göstermişlerdir. [7] Bu amaçla derbent ve menzil teşkilatlarını tesis, gümrük sistemlerini tahkim etmişlerdir. Çok sayıda kervansaraylar, çarşılar, bedestenler gibi dönemin şartları düşünüldüğünde çok büyük hacimli sayılabilecek yatırımların yapılmasına aracılık edilmiş, bir yönüyle ticareti de destekleyen iskân politikalarına başvurulmuştur. Bu doğrultuda bazı meşhur tüccarlar, isim isim bildirilerek iskân davet olunmuşlardır ki bu kişiler için ayrıca iskânı cazip kılabilecek tedbirler de alınmıştır. [8]

Uluslar arası ticaret çerçevesinde de yabancı tüccarlara her zaman müsamahakar olunmuştur diyebiliriz. Zaten kuruluş dönemi sürecinde Osmanlı Devleti'nin eline geçen topraklar daha öncesinden, Anadolu beylikleri eliyle Venedik ve Cenevizliler başta olmak üzere yabancı devletler ile yapılan anlaşmalar sonucunda ticari açıdan bir merhale katetmiş bölgelerdi. Özellikle Batı Anadolu kıyıları bu açıdan Levant ticaretine bağlanmış bir görünüm arz etmekteydi. Benzer şekilde Osmanlı fetihleriyle birlikte -Osmanlı sistemine zarar verici bir nitelikte olmadığı ölçüde- ele geçirilen bölgelerdeki kadim uygulamaların sürekliliğine, bir devlet politikası olarak, dikkat edilmekteydi. [9]

Osmanlılar bu anlayışla 1352 gibi erken bir tarihte Cenevizliler ile ticaret anlaşması yapmışlar ve bu anlaşmayı Haziran 1387'de yenileyerek istikrarlı bir görünüm sağlamışlardır. II. Mehmed döneminde (1451-1481) de Levant ticaretinin geliştirilmesine gayret gösterilmiştir. Bölgeler arası ticaret ağları birleştirilmeye çalışılırken; bir yandan Arabistan yolu ile Hindistan ticareti diğer yandan Dubrovnik yolu ile Floransa ticaretinin gelişmesi sağlanmıştır. I. Selim dönemi (1512-1520) ve sonrasında hem İran ve Mısır yönüne karadan seferler tertip edilmiş hem de deniz seferlerine çıkılarak 1517 yılında Mısır'ın, 1522 yılında Rodos'un fethi dahil birçok kazanımlar elde edilmiştir.

Bütün bu gelişmelerin yaşandığı süreçte Avrupa kıtasında da birçok hadise cereyan etmekteydi ki ayrıntısına biraz sonra değinilecektir. Ancak şimdilik şunu söylemek gerekir ki; Avrupa'da yaşanan hadiseler sonucunda Portekizliler, Ümit Burnu'nu dolaşmak suretiyle Hindistan civarı ile ticari ilişkilerini geliştirmişlerdi. Portekizliler, Osmanlı İmparatorluğu'nun da yeni toprak kazanımlarıyla beraber Kızıldeniz civarında Osmanlılara rakip olarak ortaya çıkmışlardı. Osmanlı dış ticaretinden aldıkları pay cihetinden ise Venedikliler, 16. yüzyılın sonlarına kadar hakim durumdaydılar. Bu noktada İngilizler ve kapitülasyon sahibi olmayan devletler -şayet Osmanlılar ile ticaret yapmak isterler ise- “ya kapitülasyon sahibi bir ülkenin bayrağı altında seyahat ve ticaret ayrıcalığından, ya da Cenova, Venedik ve Dubrovnik'lilerin aracılığından yararlanarak” Levant'ta belli bir maliyet karşılığında rahatça faaliyet gösterebilirlerdi. [10]

Osmanlı dış ticaretinde Venediklilerin hakim olması ise bütün ticaretin Venedikli tüccarların elinde olduğu anlamına gelmemektedir. Her ne kadar müslümanlar, diğerleri kadar ticarete etkin olmamış olarak gözükmüyorlarsa da Osmanlı tüccarları, 16. yüzyılın ilk yıllarında dahi Orta İtalya çevresinde yüksek bir ticari faaliyet düzeyi tutturalmışlardı. Venedikli yetkililer de müslüman Osmanlı tüccarları için düzenlemeler yapıyor, Dubrovnik ile mücadele için Split limanını açmak dâhil birçok adımlar atıyorlardı. [11] Kubbe vezirliğinden -İmparatorluk dışına sık seyahat etme özellikleriyle tanınan- çavuşluk makamına kadar Osmanlı üst düzey yetkilileri de Venedik ile ticarete etkin rol oynamakta, hatta bizzat sermaye yatırıp ve gemi tutup ticaret yapmaktaydılar. [12]

Coğrafi keşiflerin başlamasının ardından ise Avrupalıların, Doğu mallarını temin etmek için Hindistan civarına farklı rotalardan ulaşma çabalarının olduğu süreçte; Osmanlı İmparatorluğu yetkilileri de yabancı tüccarlara bazı ticari imtiyazlar tanıyarak ticari sahadaki rekabet güçlerini tahkim etmeye çalışmışlardır. İşte makalenin başında izah edilmeye çalışıldığı üzere İngilizlere ve diğer milletlere kapitülasyonlar çerçevesinde bazı ticari ayrıcalıklar tanınmasının esas sebebi bu çerçevede anlam kazanmaktadır. Venedikliler gibi Papalığın sadık müttefikleri dahi bu tür ticari ayrıcalıklar vasıtasıyla çoğu zaman tarafsızlaştırılabilmekte, güçlü donanmalarını Papalığın emrine vermekten imtina ettirilebilmekteydiler. Zira Venedikliler her daim olmasa da, hayli maliyetli olan Türklerle savaşmak yerine anlaşmayı ve Levant ticaretinin kârından pay almayı tercih etmekteydiler. [13]

III. İNGİLTERE KRALLIĞI İÇİN TİCARETİN ÖNEMİ

İngiltere Krallığı, doğal ekonomik yapısı itibarıyla 14. yüzyılın ortalarına kadar esasen bir tarım ülkesiydi. Ada ülkesi olmasının verdiği avantajdan da yararlanarak dış tehdide de, en azından rekabet içinde olduğu diğer Avrupa ülkelerine kıyasla, daha az maruz kalmıştır. Siyasi yapı açısından ise, yaklaşık olarak 8. yüzyıldan itibaren Avrupa kıtasında hakim olan feodal sistemin, İngiltere’de de tezahür ettiği rahatlıkla söylenebilir. [14]

Bilhassa 10. yüzyıla kadar İslam’ın Akdeniz üzerindeki baskısı sonucu tüm Avrupa’da olduğu gibi İngiltere’de de içine kapanık, kendine yeten bir ekonomik yapıdan bahsedilebilir. İngilizler üretimlerini, tüketimlerini karşılayacak miktarda tutmaya gayret etmekteydiler. 11. yüzyıla doğru Akdeniz’de Hristiyanlığın kuvvet kazanmasıyla birlikte İngiltere’nin ekonomik yapısında da gelişmeler izlenmiştir. Bu süreçte üretim alanını destekleyecek şekilde nüfusta da ciddi ölçüde artışlar ortaya çıkmıştır. Slicher Van Bath’ın yaptığı 50 yıllık artışları gösteren endekslere göre; 1200-1340 arasında İngiltere’nin nüfusu % 100’lük bir artış ile 2,2 milyondan 4,5 milyona çıkmıştır. [15]

12. yüzyıldan itibaren bu üretim ve nüfus artışının da etkisiyle İngiltere’de ticaretin canlanması ve kentleşme olguları ortaya çıkmıştır. Ticaretin canlanmasıyla birlikte kentlerin cazibesi artmış, kırsal kesimden nüfus çeken bir hal zuhur etmiştir. Nüfusun artışı da kentlere göçü mümkün kılan bir unsur halinde, karşılıklı olarak birbirlerini besleyen bir sistemin gelişmesine vesile olmuştur. Bu minvalde kentlerde zanaat gelişmeye başlamış ve esnaf örgütleri kurulmuştur. Bu esnaf örgütleri, menfaatleri gereği daha iyi çalışabilmeleri için, kendilerince hukuki düzenlemeler yapmaya ve güvenliklerini sağlamaya çalıştılar. Kısaca feodal sistem içerisinde yerel unsurlar kuvvetlenmeye başlamış ve zanaatkar sınıfın yanısıra bir tüccar sınıfın ortaya çıkması için yeterli bir altyapı sağlanmıştı. [16]

Ancak sözkonusu dönemde ticaretin gelişmesinin doğal sınırları vardı. Osmanlı İmparatorluğu’nun da karşılaştığı üzere İngilizler de ticaret yollarının kötü, bakımsız ve güvensiz olması başta olmak üzere gümrük sistemlerinin düzensiz oluşu da dahil olmak üzere birçok engelle karşı karşıyaydı. Ancak merkezi bir siyasi yapının teşekkülüne kadar bu engelleri aşmak kolay olmamıştır. Kara yollarının tüm olumsuzluklarına karşın şartların elverdiği ölçüde deniz ve daha az önemde olmakla beraber nehir yolları üzerinde taşımacılığa yönelme olmuştur. Bununla birlikte doğal olarak limanlar tesis edilmiş, pusulanın bulunup yaygınlaşmasından evvelki bu dönemde 14. yüzyıla kadar Akdeniz ve 15. yüzyıla kadar Kuzey denizinde gemiler kıyı boyunca yolculuklara çıkarak ticaretin gelişmesine katkı sağlamışlardır. [17]

1389 yılına gelindiğinde -daha evvel Roma’nın para sisteminde kopuş anlamına gelecek şekilde parasal sistemini tüm İngiltere Krallığı’nda tesis eden- İngilizler, tek ölçü ve tartı sistemini de getirerek ekonomik sistemde birlik sağlama yolunda önemli adımlar atmışlardır. [18] 13. yüzyıldan itibaren Akdeniz’den Baltık’a, Atlantik’ten Rusya’ya kadar ticarete açılan tüm Avrupa’da İngiltere de ticari şirketler ihdas ederek bu şirketler eliyle kredi sistemini geliştirmeye ve parasının itibarını yükseltmeye çalışmıştır. [19]

Doğal olarak İngiltere'deki kentleşmeyi destekleyen, insan ve yiyecek tedariki ile kentleri besleyerek ayakta tutan bir de tarımsal gelişme vardı. İngiltere'de dönemin koşulları içerisinde toprakların önemli bir kısmı ihracata uygun ekim için kullanılmaktaydı. "14. Yüzyıl Bunalımı" diye anılan bunalıma kadar bu tarımsal büyüme devam etmiştir. Daha evvel içe kapanmanın sonucu olarak ortaya çıkan tarımsal gerilemenin aksine; tarımsal büyümeyle birlikte dışa açılma birbirlerini ve diğer alanları olumlu yönde etkilemiştir. [20] Söz konusu bunalımda ise nüfus patlaması sonucu niteliksiz ve vasat topraklar terkedilmiştir. Verim düzeyleri asgari üretimin altında kalan toprakların terkedilmeye başlanması ciddi toplumsal ve ekonomik sorunların da ortaya çıkmasına etki etmiştir.

Bu sorunların ortaya çıkışına siyasi gelişmeler de katkı sağlamıştır. Zira 1337-1453 yılları arasında "Yüzyıl Savaşları" olarak bilinen bir savaş tüm Avrupa'yı olumsuz etkilemekteydi. Bu savaşların ardından 1455-1485 yılları arasında İngiltere, "Gül Savaşları" adıyla bilinen bir iç savaş yaşamıştır. Bu savaşlar boyunca İngilizler tekrardan içe kapanık bir yaşam sürmüşlerdir. Ancak bu savaşlardan sonra VII. Henry (1485-1509) döneminde barış siyaseti ve VIII. Henry (1509-1547) döneminde ise Kıta Avrupa siyasetini kısır ve seyrek seferlerden çok diplomasi ve para yardımlarıyla yönetme stratejilerinin benimsenmesiyle birlikte İngiltere'nin dış dünyayla ilişkisi tekrardan artmaya başlamıştır. [21]

İngilizler 15. yüzyılın ortalarından itibaren Akdeniz'in Hristiyan kıyılarıyla ticaretlerini geliştirmeye başlamışlardır. Birkaç örnek vermek gerekirse; 1446 yılında Bristollü Robert Sturmy, "Cog Anne" adlı gemisini yün, teneke ve diğer mallarla Akka'ya göndermişti. 1457 yılına gelindiğinde ise Katherine Sturmy adlı gemi kurşun, teneke, yün ve kumaş yüklü olarak Levant'a yola çıkmış ancak bu yolların hakimiyetini paylaşmak istemeyen Cenevizli gemiciler tarafından Malta yakınlarında bozguna uğratılmıştır. Yine VII. Henry döneminde Kandiye, Sakız ve diğer Venedik sömürgelerine tatlı şarap bulmak amacıyla düzenli seferler yapıldığı da tespit edilmiştir. VIII. Henry döneminde ise 1511 seferiyle Girit, Kıbrıs ve Suriye'ye İngiliz kumaşı taşınıp karşılığında ipek, baharat, yağ, halı ve tiftik yünü alındığı da saptanmıştır. Gelişen ticari faaliyetler neticesinde VIII. Henry ayrıca, 1513 yılında Sakız adasına ve 1530 yılında Girit'e ağırlıklı olarak ticari işleri idare etmek için konsoloslar atamıştır. Zikredilen bu iki adaya 1534, 1535, 1550 ve 1553 yıllarında da İngilizlerin seferler düzenledikleri bilinmektedir. [22] Görüldüğü üzere İngiltere, 15. yüzyılın ortalarından itibaren Levant cihetinde uluslar arası ticarete yönünü dönmüş, Batı Avrupadan uzaklara tüm riskleri göze alarak seferler düzenlemeye başlamıştır. Her ne kadar giriştiği savaşlar İngiltere'nin, bu ticaret teşebbüsündeki ağırlığını arttırmasına engel olmuşsa da küçümsenmeyecek seviyede bir ticaret hacmi yakalamasına da mani olmamıştır.

Coğrafi keşifler vasıtasıyla okyanusların da Avrupa gemiciliğine açıldığı bu süreçte daha önce değinildiği üzere Portekizliler, doğu mallarının Avrupa'ya ulaştırılmasında Venediklilerin tahakkümüne son vermişlerdi. Zira İran ipeği üzerinden örnek vermek gerekir ise; Venedikliler önceleri, satın aldıkları ipek ve diğer ürünleri Avrupa'ya getirip "Hansa Birliği" diye bilinen

Alman tüccarlar birliğine satmaktaydılar. Sonrasında ise bu birlik, ürünleri İngiliz ve diğer Avrupalı tüccarlara satmakta yani ürünlerin, üreticiden tüketiciye geçiş zincirinde yeni bir halkayı temsil ederek maliyetlerin ve fiyatların yükselmesine sebep olmaktaydılar. Portekizliler ise Hansa Birliğini devre dışı bırakarak daha uygun fiyatlarla yerel tüccarlara ve tüketicilere doğrudan mal satmaya başlamışlardır. Bu durum, hem Hansa birliği tüccarlarını hem de Venediklileri zayıflatan sonuçlar doğurmuştur. Ancak Portekizliler, zaman içerisinde pozisyonlarını güçlendirmelerinin de verdiği avantajlar ile aşırı kar oranları uygulamak suretiyle İngilizleri ve diğer Avrupalı ülkeleri zora sokmuşlardır.

İşte bu noktada Portekizlilerin tahakkümünü kırma noktasında İngilizler, doğu mallarına ulaşmanın yollarını aramaya başlamışlardır ki; giriş kısmında bahsedilen Anthony Jenkinson'un girişimleri, bu arayışlar çerçevesinde gerçekleşmiştir. İngilizler, Antwerp merkezli finans dünyasıyla iyi ilişkiler geliştirmişler ve rakiplerine rağmen Kuzey Baltık denizinde ticari olarak iyi bir konuma gelmişlerdi. Ancak 1560'lı yıllar boyunca ticari anlaşmazlıklar dolayısıyla iyi ilişkiler bozulmuştu. Akabinde Hollanda isyanının patlak vermesi ve Portekizlilerin tavırları dolayısıyla doğu ürünlerine ulaşmanın iyice zorlaşması İngilizleri uzak diyarlarla bağlantı kurmaya mecbur bırakmıştır.

16. yüzyıl sonlarına doğru Osmanlı İmparatorluğu da hem Habsburglar ile hem de Portekizliler ile zorlu uğraşlara girişmekteydiler. 1537-1540 ve 1571-1573 dönemlerinde Venedikliler ile de savaş halindeydiler. Özellikle 1571 yılında Kıbrıs'ın Osmanlılarca fethi sürecinde Venedik-İspanya-Papalık ittifakının İnebahtı mağlubiyetine sebep olması hem Osmanlı İmparatorluğu'nun hem de bu ittifakın karşısında tutum takınan İngilizleri ve Hollandalıların varlığını tehdit eder hale gelmişti. Ülkelerin egemenliğini tehdit eden bu siyasi durum, Osmanlı İmparatorluğu ile Kuzey ülkeleri arasında siyasi anlamda bir yakınlık doğurmuştur. [23]

Konumuz açısından ise Osmanlıların, İngilizlere duyduğu bu siyasi yakınlığın esas sebebi ticari mahiyettedir. Çünkü Osmanlılar, Papalığın desteklediği ticari ambargo dolayısıyla savaş malzemeleri de dahil olmak üzere birçok ürüne ulaşmada sıkıntı yaşamaktaydılar. Bu sıkıntının aşılmasında ise İngilizlerin temin ettikleri İngiliz kalayı, çeliği ve kurşunu gibi ürünler büyük önem taşımaktaydı. İşte I. Elizabeth ile III. Murad arasındaki görüşmelerin ve sonrasında Levant Kumpanyası'nın kurulmasının arkaplanında yer alan siyasi ve ticari tablo bu idi. [24]

IV. OSMANLI-İNGİLİZ İKTİSADİ İLİŞKİLERİNİN 1675 YILINA KADARKİ SEYRİ

1580 yılında İngilizlere imtiyazların tanınması ve ardından İngilizlerce anonim şirketlerin çatısı altında tüccarların örgütlenerek sistemli bir şekilde ticarete atılması, iki ülke arasındaki ticaretin kısa zamanda önemli bir aşama kaydetmesini sağladı. Ticarete konu olan mallar başta ipek, dokuma ürünleri, metaller ve baharat çeşitleri olmak üzere çok geniş bir yelpazede sıralanmışlardır.

İngilizler, Akdeniz ticaretinde bu imtiyazları Venedik ve Fransızlardan sonra elde eden devlet olurken; Hollandalılar da doğu ticaretinde yer almanın yollarını aramaktaydılar. [25] Bu amaçla Hollandalılar, öncelikle Cornelius Houtman'ın 1595-1597 keşif gezisinin ardından, 1598 yılında Sumatra istikametine 22 gemilik büyük bir filo göndermişler ve 1599 yılının Temmuz ayında bu seferden baharat, biber ve karanfil yüklü dört gemi eşliğinde dönmüşlerdir. Diğer yollara nazaran çok daha ucuz maliyetle doğu ürünlerinin elde edilebildiği bu rotanın varlığı, İngilizleri endişeye sevk etmiştir. İngilizler, daha önceden irtibata geçerek bilgi sahibi oldukları Hindistan coğrafyası ile ticarete Levant Kumpanyası'nın yeterli olamayacağına kanaat getirdiler. Bu tespitin ardından Kraliçe, 1600 yılında Doğu Hindistan Kumpanyası'nın (Doğu Hint Adalarıyla Ticaret Yapan Londralı Tüccarların Şirketi) kurulması için gerekli izni vermiştir. Bu izin çerçevesinde büyük kısmı Levant Kumpanyası'nı kuran tüccarlardan oluşan bir tüccarlar heyeti, Doğu Hindistan Kumpanyası'nı tesis etmişlerdir. [26]

Denilebilir ki; 1675 yılına kadar adı geçen iki şirket, birbirlerini tamamlayan bir ticaret sistemi gibi çalışmıştır. Zira bu dönemde Doğu Hindistan Kumpanyası, daha çok Basra körfezi civarında İranlılar ile iş yapabilmenin ve o mntıkada Portekizlilere, Fransızlara ve Hollandalılara karşı ticari üstünlük sağlamanın yollarını aramaktaydı. Ayrıca İngiltere'nin Hindistan civarıyla ticareti daha çok ithalat yönündeydi. Baharat başta olmak üzere yüklü miktarda yapılan ithalata rağmen İngiltere, başlıca ihracat ürünü olan yünlü kumaşları iklimsel nedenlerle Mısır'a ve civar sıcak ülkelere satamamaktaydı. Merkantilist iktisat politikalarının revaçta olduğu İngiltere'deki yöneticiler ise bu durumdan son derece rahatsızdılar ve bu noktada söz konusu rahatsızlığı gideren en büyük unsur, Levant Kumpanyası eliyle Akdeniz'e yapılan yünlü kumaş, kalay, kurşun gibi ürünlerden mürekkep ihracattı. Ayrıca yapılan bazı çalışmalara göre İngilizlerin; dış ticaret dengeleri bozulduğu takdirde, gizli nakit akışı gibi resmi olarak gözükmeyen bazı yöntemlere başvurarak bu dengesizliği gidermeye çalıştıklarına dair izlere rastlanmıştır. [27]

İngilizler diğer yandan ise "yenidünya" diye tabir edilen Amerika kıtası üzerinde de İspanyollar ve Fransızlarla rekabete girişmekteydiler. Bu minvalde Kuzey Amerika'da yerleşim yerleri oluşturmakta ve bu bölgeler ile sıkı ekonomik bağlar tesis etmek amacıyla yeni şirketler ihdas etmekteydiler. Dönemin İngiltere Kralı I. James'ın (1603-1625) 10 Nisan 1606'da verdiği izinler ile Plymouth ve Virginia Kumpanyaları kurulmuştur. 1620 yılında ise Massachussets'de bir başka kumpanya kurulmuştur. [28] İhtiyaçlar dahilinde kurulan bu kumpanyalar ile İngilizler, faaliyet gösterdikleri pazarlar arasında da bağlantı sağlayabilmekteydiler.

Levant Kumpanyası'nın 1592 Ocak'ında kurulmasının ardından Osmanlı İmparatorluğu'nun 1593 yılında Habsburglarla 1606 senesine kadar sürececek bir savaşa tutuşması devletin Batı sınırlarını tehdit ederken, 1603 yılında da İran ile başlayan savaş 1639 senesine kadar sürek İmparatorluğun Doğu sınırlarına huzur vermemiştir. Anadolu'da bir iç karışıklığın [29] da eksik olmadığı bu yıllarda, elimizde net rakamlar olmasa da literatürde hakim olan kanı şudur ki: İran ipeğinin ağırlığını hissettirdiği Levant ticaretinde; iki ülke arasında hızlı başlayan eko-

nomik ilişkilerin, sonraki süreçte daha yavaş bir hızla devam ettiğine dair işaretler mevcuttur. Osmanlı İmparatorluğu'nda suların durulmaya başladığı noktada da İngiltere topraklarında siyasal yönetim açısından büyük bir krizin eşiğine gelinmiştir. Bu kriz aşılamamış ve 1642 yılında başlayan İngiliz iç savaşı 1651'e kadar askeri çatışmalar ağırlıklı, 1651-1660 arasında ise siyasal çözüm arayışı ekseninde devam etmiştir.

Bu süreçte Osmanlı toprakları üstündeki İngilizler de kendi aralarında bölünmüşler ve bir nevi vatanlarındaki iç savaşı uzak diyarlarda yaşamışlardır. Savaşın iki tarafı yani kral ve meclis taraftarları, kendi adamlarını İzmir'e ve İstanbul'a elçi sıfatıyla göndermeye çalışmaktaydılar. Hangi tarafın adamı bu sıfatla gelir ise de diğer taraf, o kişiye düşmanca bir tavırla yaklaşmaktaydı. Değişik şehirlerdeki elçiler ve konsoloslara arasında da sürtüşmeler yaşanmakta ve başlangıçtaki ahenkli durumun aksine ticarethaneler arasında büyük çekişmeler cereyan etmekteydi. Yaşananlardan dolayı gelirleri zaten düşmüş olan kumpanyanın mevcut birikimi de, çatışmalar arasında fırsat bulan bazı kişilerin türlü yolsuzluklarıyla eritilmiş haldeydi. Öyle bir durum mevcuttu ki kumpanyanın kapatılması dahi üzerinde konuşulan seçenekler arasındaydı. Gitgide kutuplaşan her iki taraftan birisi, kimi gün avantajlı konuma geçiyor kimi gün ise dezavantajlı konuma düşüyordu. Genel olarak ise herhangi bir tarafın bu kavgadan galip çıkması mümkün olmamaktaydı. [30]

Tüm bu olumsuzluklar eşliğinde gittikçe sağlıksızlaşan Levant ticareti nezdinde İngilizlerin ticareti, 1650 yılına gelindiğinde -bir tezat teşkil edercesine- rakipleri Fransızların ve Hollandalıların ticaretlerinin ilerisindeydi. Ancak İngilizlerin rakiplerini geçmesi bir başarıdan -diğer bir deyişle ticaret hacmindeki bir artıştan- dolayı değil; ticaretlerinin sadece rakiplerine nazaran daha az gerilemesinden idi. Mesela, 1635 yılında Fransa'nın Levant'taki toplam ticareti 14 milyon livre seviyesinde iken 1648 yılına yaklaşıldığında 7 milyon livreye düşmüştü ki bu miktar içinde Türkiye'den ithal ettikleri ürünler sadece 2,5-3 milyon livre tutarındaydı. Durumun daha iyi anlaşılması için gemi sayıları yararlı olmaktadır. Fransızlar 1610 yılında 1.000 gemi ile katıldıkları Levant ticaretine 1650 senesine yaklaşıldığında sadece 30 gemi ile iştirak etmekteydiler. Fransızların ticaretlerindeki bu muazzam gerileyişin ana nedenleri olarak; Fransız tüccarların İngilizler gibi örgütlü hareket etmemeleri, Fransız kumaşlarının İngiliz ve Hollanda kumaşlarıyla rekabet edebilecek kadar kaliteli olmayışı, 1665 yılında Jean-Baptiste Colbert'in Fransız maliyesinin başına gelene dek geçen sürede Fransız devletinin ticareti teşvik edici mahiyette özel politikalarının olmaması hususları zikredilebilir. [31]

İngiliz Kralı II Charles'ın 29 Mayıs 1660 tarihinde tekrardan tahta oturmasının ardından Levant tüccarlar birliği, tekel imtiyazlarının güvenilirliğinden emin olmak ve bazı yeni düzenlemeleri de eklemek suretiyle yeni bir imtiyaz elde etmek için krala başvurmuşlardır. 2 Nisan 1661 tarihinde Kral tarafından verilen yeni imtiyaz hakkı, 1825 yılında kumpanyanın lağvedilmesine kadarki süreçte geçerliliğini korumuştur. Diğer yandan kumpanya yetkilileri, hem zarar gören Levant ticaretinin yaralarını sarmak hem de sağlam adımlarla hızla yol alabilmek için Osmanlı İmparatorluğu nezdinde de girişimlerde bulunmuşlardır. Bunun sonucunda da

yazımızı ele aldığımız tarih aralığını belirleyen bir gelişme ortaya çıkmıştır. Osmanlı Padişahı tarafından İngilizlere tanınan ve o vakte kadar yaklaşık 10 defa üzerinde düzenlemeler, eklemeler, çıkarmalar yapılan kapitülasyon haklarına nihai bir şekil verilerek 1675 yılında kumpanya yetkililerinin talepleri doğrultusunda yeni bir ahidname tanzim edilmiştir. Bu ahidname, 1838 yılına kadar da geçerliliğini muhafaza etmiştir. Hatta Osmanlılar İngilizlerin taleplerini de aşar vaziyette kendiliklerinden bu ahidnameye bir madde ekleyerek; Anadolu'dan ihracı yasak olan incir, kuru üzüm ve kuşüzümü ürünlerinin senede azami iki gemi ile ihracına müsaade etmişlerdir ki bu sınırlama zaman içerisinde aşınmış ve birçok suiistimale zemin hazırlamıştır. Ancak 1670 yılından sonra 1675 yılına kadar İngilizlerin kumaş ihracatlarını durdurmaları, 1675 yılında ise yüklü miktarda kumaş ihracatı yapmaları Levant ticaretinde kısa süreli de olsa bir canlanma olduğunu göstermektedir. Rakamlar ile ifade etmek gerekirse; 1666-1671 döneminde 82.032 top kumaş yani yıllık ortalama 13.672 top kumaş ihraç edilmiş iken, 1672-1677 döneminde toplam 120.451 yani yıllık ortalama 20.075 top kumaş ihraç edilmiştir. [32] Bu da beş senelik süreçte yaklaşık olarak % 47'lik bir ticaret artışını işaret etmektedir.

Bununla birlikte 1675'e kadar geçen sürede iki ülke arasında kurulan ilişkinin, ticaret rakamlarının ötesinde bir anlamı vardır. Zira İstanbul, İzmir, Halep, Kahire, Lazkiye, Trablusşam gibi birçok şehirlerde Levant Kumpanyası'na ait ticarethaneler açılmış; bu ticarethanelerde görev yapmak üzere İngiltere'den birçok kişi vazifelendirilerek Osmanlı topraklarına gönderilmiştir. Doğrudan ticaretle uğraşan kişilerin haricinde rahipleri, doktorları ve çeşitli kesimlerden çok sayıda misafirleri de ağırlayan bu ticarethanelerin; iki ülke arasında sosyal ilişkilerin geliştirilmesinde de büyük faydası olmuştur. [33]

Bununla birlikte bu kişilerin, gerek kumpanya kapsamında yürüttükleri işler gerekse bireysel faaliyetleri açısından Osmanlı ekonomisine zarar verici herhangi bir nitelik taşımadıkları da söylenmelidir. Özellikle liman kentlerine yerleşen İngilizler, yerel Osmanlı tüccarlarıyla da birçok zaman ortak hareket etmişlerdir. Bu ortaklık ilişkilerinde de çoğunlukla Osmanlılara boyun eğmişlerdir. Yine İngilizler bu süreçte, kendi kültürlerini empoze etmeye çalışmamışlar bilakis yerleştikleri yerlerin kültürlerine uyum sağlamışlardır. Ayrıca bu kişiler edindikleri tecrübeler eşliğinde öncelikle önyargılarını kırmışlar, davranışlarını ve Osmanlılar hakkındaki düşüncelerini değiştirmişler, bir şekilde vatandaşlarıyla kurdukları iletişim sonucunda da İngiltere'deki kimi kişilerin Osmanlılar hakkındaki sabit fikirlerini ve görüşlerini değiştirmeyi başarmışlardır. 1675'e kadar İngiliz kültürünün Osmanlı toplumunu etkilediğine dair hiçbir kanıt yoktur. Bununla birlikte 1675'e yaklaşırken haleflerine, değerli bir ticari ve kurumsal ağ miras bırakmayı başaran bu deneyimli kişilerin ve mirasçılarının; "...1640'lı ve 1650'li yılların Osmanlı dünyasına asla zarar veremeyeceğini anlamak önemlidir". Bu minvalde "bu İngilizler...Osmanlı devletini ve halkını ya da ekonomisini, değil belirlemek, harekete bile geçiremezlerdi." [34]

Hindistan ve Çin bölgelerine Avrupalı tüccarların ilgisinin, Levant'a nazaran daha canlı olduğu -ele aldığımız- bu dönemde şu söylenebilir ki; Osmanlı ekonomisi de zaten sahip olduğu

potansiyel ile atıl ve savunmasız olmadığını gösterir bir performans sergilemiştir. 1645 yılında başlayıp 1669 yılına kadar süren Girit kuşatmasında da Venedik ekonomisinin çöküşüne dahi vesile olmuşlardır. Ayrıca sahip oldukları kervan yollarının hakimiyeti ile Osmanlı tüccarları, kendi ticaret ağlarını kurmuşlar ve kontrol altında tutabilmişlerdir. Ülkenin kıyı bölgeleri Avrupa ile ticarete katılım gösterirken, kıyı bölgelerden uzaklaştıkça Avrupa'dan ithal edilen malların yerel ürünlerle rekabet etme şansı kalmamaktaydı. Az sayıdaki lüks mallar ise sadece bir istisnadan ibaretti. Bu dönemde ve bundan bir sonra bir süre daha söz konusu tüccar ağlarının, Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa merkezli dünya ekonomisinin içine çekilmesini önlemekte ciddi rol oynadıkları da tarihi bir gerçektir.

Doğrudan ekonomik faaliyetlerin haricindeki alanlarda da Osmanlı İmparatorluğu, İngilizlere örnek olacak bir mevki işgal etmekteydi. Bilhassa Jenkinson'un gerek Osmanlı İmparatorluğu gerekse civar memleket toprakları üzerinde yapmış olduğu seyahatler sonucunda elde ettiği bilgi ve gözlemlerden derleyerek İngiltere'deki makamlara sunduğu raporlar doğrultusunda; idari ve adli sahalarda yeni uygulamaların Osmanlı İmparatorluğu'ndan esinlenerek yaşam alanı bulduğu, ayrıca İngiliz kültür alanında da Osmanlı izlerine rastlandığı tespit edilebilmiştir.

Birkaç örnek vermemiz gerekirse; Jenkinson'un Osmanlı'daki Şühûdü'l-hâl müessesesini görüp not ettiğini ve İngiltere'ye konuyu aktardığında ise krallığın bu müessesenin geliştirilmiş halini, kendi mahkemelerinde jüri adı altında uygulamaya geçirdiği belirtilmektedir. Krallığın bunu uygulamaya sokmasının temel sebebi ise kısaca şöyledir: Feodal düzen çerçevesinde derebeyler, aynı zamanda hakim oldukları bölgelerinde mahkeme de kurmaktaydılar. Krallığın merkezileşme çabalarının olduğu süreçte, derebeylerin nüfuzunu kırmak için bir jüri kurumu tesis edilerek, mahkemede feodal beylerin tek hakim olmasının önüne geçilmiştir. [35]

Amerika'daki yerleşim bölgelerine göçmenlerin yönlendirilmesi noktasında da İngilizlerin, Osmanlı İmparatorluğu'nun 1571'de Kıbrıs'ın fethi sonrasında uygulamaya koyduğu iskan siyasetine benzer bir tavır takındıkları dikkati çekmektedir. Şöyle ki; İngiltere Krallığı, yeni kıtanın iskan edilmesinde rakipleri olan İspanya ve Fransa'dan farklı bir yol izlemiştir. İspanya ve Fransa, Amerika'ya göç edecek olan vatandaşlarını sıkı bir denetimden geçirmektedirler. Oysa İngiltere'nin izlediği yol şöyledir: Başta sosyal yapısı için zararlı olarak telakki ettiği unsurlar olmak üzere herkese kolaylık göstermiştir. İngiltere Krallığı'nın, yeni kıtaya göç etmek isteyenlere yönelik yaptığı çağrıya vatandaşları arasından "ilk cevap verenler yedi senelik çalışma karşılığında özgürlüğüne kavuşmayı uman mahkûmlar, sokak çocukları ve maceracılar oluşturan" işsiz ve kaybedecek bir şeyi olmayan insanlar olmuştur. [36] Kıbrıs'a iskan politikasının konumuzla alakalı kısmı ise şudur ki Kıbrıs'a iskan için zorunlu göçe tabi tutulan kişiler genel olarak şu başlıklar altında toplanmaktadır: 1- Ekecek toprağı olmayanlar, 2- Eşkiyalık yapanlar, 3- Vilayet tahririne yazılmayanlar, 4- Başka yerlerden gelenler, 5- Ekecek yeri olmayıp kira ile ziraat yapanlar, 6- Aralarında uzun süreli arazi davası olanlar, 7- Şehirlere göçedenler, 8- İşi olmayıp leventlik yapanlar, 9- Ribahorculuk (faizcilik) yapanlar, 10- Bazı meslek sahipleri.

Görüldüğü üzere bu kişilerin başlıcaları işsiz-gücsüzler, kargaşa çıkaranlar, vergiden kaçanlar olmak üzere sosyal yapıya zarar veren kişilerden oluşmaktadır. Ayrıca bu kararda herhangi bir etnik ve kültürel tercih sözkonusu olmayıp, kişinin o anki tavır ve davranışları dikkate alınmıştır. [37]

Zikredilen her iki örnekte de, meslek sahibi olan nitelikli insan gücünün göç etmesini sağlamak için teşvik uygulamaları söz konusu olmuştur. Kıbrıs iskan politikası ile Amerika'daki ilk yerleşim hareketi olan Virginia göç uygulamaları nispeten birbirine yakın tarihlerde gerçekleşmiştir. İngiltere'nin rakipleri farklı göç politikaları uygularken İngiltere'nin Osmanlı tarzına bu kadar benzeyen bir göç politikası gütmemesi manidar görünmektedir.

Bir üçüncü örnek ise kültür hayatına dairdir. Aslında birçok örnek verilebilir ama esas dikkat çekici olan İngiltere'de Türkçe şiirlerin kaleme alınmasıdır. İlk örnekleri 1612 gibi erken bir tarihte görülmekle birlikte 1688, 1689 yıllarında da Türkçe şiirler, kraliyet ailesindeki doğumlar, ölümler, tahta çıkışlar vesilesiyle kaleme alınmış şiir kitaplarının içerisinde yer bulmuştur. [38]

Bu birkaç farklı alandaki örnekler; Osmanlı-İngiliz ilişkilerinde 18. yüzyıla kadar İngilizlerin, Osmanlıları etkilemekten ziyade Osmanlılardan etkilenen bir konumda olduklarına işaret etmektedir.

Levant Kumpanyası hakkında da birşeyler söylenebilir. Her ne kadar Levant Kumpanyası'nın ticareti, sonraki senelerde kendi çocuğu Doğu Hindistan Kumpanyası'nın gölgesi altında kalmışsa da, İngilizlerin Doğu'yla ticaretlerinde farkına varılandan daha büyük öneme sahiptir. [39] Kumpanya'nın bu rekabet sonucunda Doğu'dan gelen pamuklu ve biber gibi ürünlerin ticaretini bırakmaya mecbur olduğu doğrudur ama İngiliz ürünlerini Osmanlı İmparatorluğu'na satıp, oradan yerli ürünleri alma noktasında yeterli bir faaliyet alanı bulduğu da bir gerçektir. Hatta göze çarpan bir özellik olarak; Kumpanya, 1614 gibi erken bir tarihte Java ve Sumatradan getirdiği biberleri Türkiye'ye ve İtalya'ya satmakta, böylece etkinlik gösterdiği pazarlar arasında da bağlantı kurmaktaydı. Belki bunlardan daha önemlisi de; Kumpanyanın faaliyetlerinin sonucu olan ticaret ve Türkiye'yle kurulan dostluk, İngiltere'yi Akdeniz'de bir güç haline getirmiştir ki bunun denizcilik tarihinde ve politik tarihte çok etkili sonuçları olmuştur. [40] Hatta öyle görünmektedir ki; İngiltere Krallığı, Fransız ve diğer rakiplerinin tüm itirazlarına karşı durarak kendilerine Akdeniz'de bir güç olma fırsatını sunan Osmanlı İmparatorluğu'na karşı mahiyeti tam bilinmeyen hususi bir minnet duygusu beslemekteydi. Bu hususun, 18. yüzyıla kadar İngiliz politikasına etki ettiği düşünülmektedir.

V. SONUÇ

Osmanlı İmparatorluğu ile İngiltere Krallığı, 16. yüzyılın başlarından itibaren karşılaştıkları siyasi ve ekonomik engellere karşı kendilerine has çözüm yolları aramışlardır. 16. yüzyılın ortalarından itibaren ise iki ülke arasında tesis edilecek ilişkinin, her iki tarafın yararına olacağına dair işaretler ortaya çıkmıştır. Bu minvalde diğerine nazaran daha ciddi adım atan taraf

İngiltere olmuştur ki; 1553 yılında Anthony Jenkinson nezdinde sonraki süreçte ise farklı kişiler vasıtasıyla Osmanlı padişahıyla iletişim kurulmuş, bunun sonucunda da ekonomi ağırlıklı resmi bir ilişki tesis edilmiştir.

İki ülke arasındaki ticaret temelli ekonomik ilişkiler ise, gerek Osmanlı İmparatorluğu'nun Doğu sınırlarındaki savaşlar gerekse İngiltere Krallığı'nın 1642'den itibaren iç savaş yaşamaması gibi nedenlerle istikrarlı bir seyir izleyememiştir. Ancak buna rağmen iki ülke arasında kurulan bağlantılar ve bu bağlantıyı sağlayan kişiler eliyle, uzun yıllar her iki tarafa zarar verici mahiyette olmayan bilakis olumlu etkileşimlere fırsat sunan bir köprü inşa edilmiştir.

Yararlanılan Kaynaklar

- [1] Kurat, A. N. (1949). "III. Murad'dan Kraliçe Elizabet'e Gönderilen Nâme". *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*. C.7, Sayı.1, ss.19-24.
- [2] Burian, O. (Mart-Haziran 1951). "Türk-İngiliz Münasebetinin İlk Yılları". *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*. C.9, Sayı.1-2, ss.1-41.
- [3] Wood, A. C. (Ekim 2013). *Levant Kumpanyası Tarihi*. Çiğdem Erkal İpek (Çev.), Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- [4] Genç, M. (2003). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- [5] Köprülü, F. (2009). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- [6] İnalçık, H. (Mart 2010). *Kuruluş Dönemi Osmanlı Sultanları 1302-1481*. İstanbul: Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM).
- [7] Langer, W. L. Ve R. P. Blake (Mayıs 2005). "Osmanlı Türklerinin Doğuşu ve Tarihsel Arkaplanı", Oktay Özel ve Mehmet Öz (Haz.). *Söğüt'ten İstanbul'a Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar* içinde. Ankara: İmge Kitabevi.
- [8] Barkan, Ö. L. (1951-1952). "Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler". İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası. C.13, No.1-4, ss.56-78.
- [9] Uzunçarşılı, İ. H. (1988). *Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal*. Ankara: Türk Tarih Basımevi; Köprülü F. (2004). *Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri*. Ankara: Akçağ Yayınları; Kafadar S. (2010). *İki Cihan âresinde Osmanlı Devletinin Kuruluşu*. Ceren Çıkmın (Çev.), Ankara: Birleşik Yayımevi.
- [10] İnalçık, age.
- [11] Kafadar, C. (Ocak 2012). *Kim Var İmiş Biz Burada Yoğ İken*. İstanbul: Metis Yayınları.

- [12] Dursteler, E. R. (Ocak 2012). İstanbul'da Venedikliler Yeniçağ Başlarında Akdeniz'de Millet, Kimlik ve Bir Arada Varoluş. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- [13] Setton, K. M. (1984). The Papacy and The Levant (1204-1571) Volume 4. Philadelphia: The American Philosophical Society.
- [14] Bloch, M. (Eylül 2007). Feodal Toplum. Melek Fırat (Çev.), İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- [15] Le Goff, J. (Aralık 1999). Ortaçağ Batı Uygarlığı. Hanife Güven ve Uğur Güven (Çev.), İzmir: Dokuz Eylül Yayınları.
- [16] Poggi, G. (Nisan 2009). Modern Devletin Gelişimi. Şule Kut ve Binnaz Toprak (Çev.), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- [17] Pirenne, H. (2005). Ortaçağ Avrupa'sının Ekonomik ve Sosyal Tarihi. Uygur Kocabaşoğlu (Çev.), İstanbul: İletişim Yayınları.
- [18] Huberman, L. (2005). Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla. Murta Belge (Çev.), İstanbul: İletişim Yayınları.
- [19] Kennedy, P. (Aralık 2002). Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri. Birtane Karanakçı (Çev.), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- [20] Sahlins, M. (Ekim 2010). Taş Devri Ekonomisi. Taylan Doğan ve Şirin Özgün (Çev.), İstanbul: bgst Yayınları.
- [21] Appleby, J. (Ocak 2012). Amansız Devrim Kapitalizmin Tarihi. Ali Cevat Akkoyunlu (Çev.), İstanbul: Alfa Basım Yayım.
- [22] Wood, age.
- [23] İnalçık, H. (Ocak 2009). Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi Cilt I: 1300-1600. Halil İnalçık ve Donald Quataert (Ed.), İstanbul: Eren Yayıncılık.
- [24] Faroqhi, S. (Şubat 2010). Osmanlı İmparatorluğu ve Etrafındaki Dünya. Ayşe Berktaş (Çev.), İstanbul: Kitap Yayınevi.
- [25] Davis, R. (1973). The Rise of the Atlantic Economies. New York: Cornell University Press.
- [26] Dalby, A. (Ekim 2004). Tehlikeli Tatlar Tarih Boyunca Baharat. Nazlı Pişkin (Çev.), İstanbul: Kitap Yayınevi.
- [27] Engerman, S. L. (1994). The Economic History of Britain Since 1700 Volume 1: 1700-1860. Roderick Floud ve Deirdre McCloskey (Ed.), Cambridge: Cambridge University Press.
- [28] Mcneill, W. H. (Haziran 2006). Dünya Tarihi. Alâeddin Şenel (Çev.), Ankara: İmge Kitabevi.
- [29] Griswold, W. J. (Şubat 2011). Anadolu'da Büyük İsyân 1591-1611. Ülkün Tansel (Çev.), İstanbul: Kırmızı Yayınları.

- [30] Goffman, D. (2001). Osmanlı İmparatorluğu'nda İngilizler 1642-1660. Ayşe Başçı-Sander (Çev.), İstanbul: Sabancı Üniversitesi Yayınevi.
- [31] Wood, age.
- [32] Wood, age.
- [33] Laidlaw, C. (Kasım 2014). Levant'taki İngilizler 18. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğuyla Ticaret ve Siyaset. Hakan Abacı (Çev.), İstanbul: Alfa Basım Yayım.
- [34] Goffman, age.
- [35] Ekinci, E. B. (Aralık 2001). "Osmanlı hukukundda Mahkeme Kararlarının Kontrolü (Klasik Devir)". *Bellekten*. C.LXV, S.244, ss.959-1005.
- [36] Arslan, M. L. (2011). "Amerika Birleşik Devletleri'nin İktisadi Büyümesinde Devletin Rolü (1790-1860)", (Basılmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- [37] Çelik, G. (1999), "Osmanlı Devleti'nin nüfus ve iskân politikası". *Divan Dergisi*. 1999/1, ss.49-110.
- [38] Burian, O. (1949). "İngiltere'de Yazılmış İlk Türkçe Şiirler". *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*. C.7, Sayı.4, ss.583-586.
- [39] İnalçık, H. (1970). "The Ottoman Economic Mind and Aspects of the Ottoman Economy". M. A. Cook (Ed.), *Studies in the Economic History of the Middle East: from the Rise of Islam to the Present Day* içinde. London: Oxford University Press, ss.207-218.
- [40] England's Quest of Eastern Trade 1. Cilt, , New York: Routledge, 1998.

Tuğrul ARIK - tugrularik@gmail.com

He has PhD in economic history. His dissertation's name is "Ottoman-British Economic Relations Until the Beginning of the 19th Century". His main research of interests are Ottoman economic history, Ottoman-British relations, Ottoman foreign trade.